

A pronatalista családpolitika mint az Európai Unió Tanácsa második soros magyar elnökségének az európai demográfiai kihívásra megfogalmazott válasza

Magyarország olyan időszakban veszi át az Európai Unió Tanácsának soros elnökségét, amikor az Európára nehezedő demográfiai kihívások jelentősen felerősödtek, amikor egyetlen uniós országban sem születik elég gyermek a természetes reprodukcióhoz, Európa öregszik, és ezzel párhuzamosan a népessége fogy. Globálisan ez a három tény az Európai Unió gazdasági potenciáljának, versenyképességének folyamatos csökkenését vonja maga után. A demográfiai tél kihívása olyan tény, amely kellő figyelmet kell hogy kapjon az uniós döntéshozatali szinteken. Az európaiak többsége számára a család kiemelt jelentőségű, amelynek támogatására jelentős az igény, Európa polgárai a demográfiai kihívásokat, a népességfogyást a családok megerősítésével és nem a migráció ösztönzésével gondolják kezelni. Magyarország ahogy 2011-ben, első elnöksége idején, úgy 2024-ben is fontosnak tartja, hogy a népesedési kihívások kezelésében az európai gyermekek születésének ösztönzése kerüljön előtérbe.

Bevezetés

2023. július 1-jével megkezdődött a spanyol–belga–magyar elnökségi trió munkája az Európai Unió intézményrendszerének történetében, immár második alkalommal biztosítva a három tagállamnak, hogy egymást követő féléves időszakokban ellássák az Európai Unió Tanácsának elnöki feladatait. Ez Magyarország számára 2024. július 1-jétől, az európai parlamenti választásokat követően az európai intézményrendszer megújulásának politikailag érzékeny időszakában biztosít lehetőséget arra, hogy érdemben gyakoroljon ráhatást az európai folyamatok és döntéshozatal működésének megújítására. Ennek keretében az Európai Bizottság felállításának és az egyes biztosok portfóliója meghatározásának kérdései közvetlenül is érintik a demográfiai kihívásokra adott európai válaszok jövőjét. Miközben Európa a demográfiai tél fenyegetésével kénytelen szembenézni, a hagyományos értékeken nyugvó népesedéspolitikai-képzés és a migráció ösztönzésére irányuló politikai elképzelések vitáznak egymással. Ezen viták keretében Magyarország kész ismételtelen ráirányítani a döntéshozók figyelmét arra, hogy az uniós tagállamok lakosságának több mint kétharmada nem az erőltetett migrációban, hanem a családok támogatásában látja az unió demográfiai kihívásainak megoldását.

Az Európai Uniónak és tagállamainak fokozniuk kell ellenálló képességüket, és a világgazdaság többi nagy szereplőjéhez viszonyítva közösségként meg kell erősíteniük stratégiai autonómiájukat. Az ellenálló képesség növelése érdekében az elnökségi trió programjának elfogadását követően a három ország elkötelezte magát amellett, hogy ezt Európa szociális dimenziójának megerősítése révén, többek között az EU előtt álló

demográfiai kihívás kezelése útján fogják elősegíteni.¹ Ennek keretében pedig különös figyelem fog irányulni az EU előtt álló demográfiai kihívás kezelési módjainak feltárására.² Ez a fajta megközelítés önmagában is rámutat arra, hogy Európa számára nem egy, hanem több megoldás is rendelkezésre áll ahhoz, hogy az előrecedési és népességsökkenési kihívásokkal szembenézzon, azokra adekvát megoldásokat találjon. Ez kellő alapot ad arra, hogy a részletesebb magyar elnökségi program és az annak alapján elindított folyamatok jól érzékelhető hangsúlyt helyezzenek a demográfiai kihívások érdemben történő kezelésére, építkezve a magyar családpolitikai rendszer sikereire is.³

A családpolitika mint szakpolitika alakulása

A családpolitika mint szakpolitika hazai történeti fejlődése

Amikor ma Európában családpolitikáról beszélünk, nem meglepő módon az Európai Unióra jellemző sokszínű és alapvetően eltérő megközelítések ütközésével találkozunk. Ezért összetett kérdésnek tekinthető, hogy mit is értünk ezen a szakpolitikán.

Magyarország első uniós elnökségének idején még messze nem kristályosodott ki az az önálló értelmezés, amely a 2008-ban kirobbant és tovaggyűrűző hatásokkal járó gazdasági válság által a családok helyzetében okozott sérülések átfogó kezelésének és gyógyításának igényével került volna a hosszú távú nemzeti célkitűzések középpontjába. Mindazonáltal az Európai Unió Tanácsának 2011. évi magyar elnöksége mégis azonnal a fontos feladatok közé helyezte a munka és a családi élet összeegyeztetésének lehetséges demográfiai hatásait.⁴

A második elnökségi periódusunk előtt azonban már nagyon tisztán kirajzolódik az az alap, amelyre építkeznünk kell az európai közgondolkodás és az európai intézményrendszer döntéshozói attitűdjeinek megújításában. A demográfiai kérdések elnökségi programban vállalt elemzéséhez magyar részről a kellő kiindulási alapot a magyar család- és népesedéspolitika alapelvei adják meg.

Hazánkban 2010-től elindult egy jól beazonosítható fejlődési ívet megrajzoló folyamat, amely a rászorultsági elvű és a segélyezés alapelvén nyugvó szociálpolitikát elválasztotta a családok támogatásának politikájától. Ennek a folyamatnak az elvi alapja az volt, hogy a család támogatása nem szociálpolitikai, felzárkóztatási kérdés, nem a hátrányos helyzet, a társadalom perifériájára kerülés, az elszegényedés megakadályozásának kérdése.⁵ A családpolitika Magyarországon a családnak mint a társadalom legkisebb építőkövének számító emberi alapközösségnek az átfogó védelmét és támogatását jelenti. Mivel a családpolitika legfőbb célja, hogy elősegítse a családok belső

¹ Az Európai Unió Tanácsa 2023a: 2.

² Az Európai Unió Tanácsa 2023a: 7.

³ NOVÁK et al. 2017; NOVÁK–FÜRÉSZ 2021; AGÓCS–SZOMSZÉD–FÜRÉSZ 2019; ENGLER–PÁRI 2022.

⁴ Magyarország Kormánya (2011).

⁵ NOVÁK–FÜRÉSZ 2021: 85.

stabilitását, védje autonómiájukat, növelje biztonságukat, ösztönözze a gyerekvállalást, támogassa a gyermeknevelést, erősítse a kapcsolatot a munka világával és előmozdítsa a generációk együttműködését, a családpolitika akkor eredményes, ha egyszerre stabil, komplex, célzott és rugalmas,⁶ ezért annak szociálpolitikai megközelítése nem is lehet eredményes. A családpolitikai megközelítés akkor vált végleg a kormányzati politika önálló célkitűzésekkel rendelkező alrendszerévé, és vált el véglegesen a szociálpolitikától, amikor kellően kikristályosodott, hogy a családokat támogató rendszerek és politikák legfontosabb célja nem a pusztán szociális transzfer, hanem az, hogy az emberek szabad, kényszermentes döntéseket hozhassanak családjuk megalapítása, a vállalt gyermekek száma és a gyermekek felnevelése dolgában.⁷ Minderre figyelemmel a családpolitika 2014–2018 között Magyarországon formálisan egy megújult és önálló szakpolitikává, ágazattá vált, önálló államtitkársági vezetéssel.⁸ Ennek eredményeképpen a források juttatásán túl a családok életkörülményeit jelentős minőségben meghatározó társadalmi környezetet is megújító, családközpontú kormányzás elérte, hogy a családbarát hozzáállás nemcsak az állam működésében és működtetésében látható ma már, hanem egy sokkal szélesebb kontextusban is. Tisztán érzékelhető az önkormányzatok, a társadalmi-gazdasági szervezetek, az egyházak és a média világában, a társadalom egészében is. Mindez persze nem jelenti azt, hogy a hazai családpolitika szükségszerűen ne lenne figyelemmel a hátrányos helyzetű családokra, és ne lenne igen jelentős szegénység-megelőző szerepe is, de mind elvi alapjai, mind hatóterülete messze túlmutat azon, hogy csak ezt a funkciót töltse be.

A családpolitika fogalmi és intézményi rendszerének változása az Európai Unióban

Amikor a családpolitika területén az uniós politikaképzést és fellépéseket vizsgáljuk, fontos kiemelni a nemzeti hatáskör és a szuverenitás kérdését. Az Európai Unió fejlődése az uniós kompetenciák bővülésével és a szupranacionális szint erősödésével jellemezhető. Általában igaz, hogy ez a trend érvényesül a szociálpolitika terén is. Az azt meghatározó uniós hatáskörök elsődlegesen a közös piachoz, a foglalkoztatáspolitikához, a munkajogi szabályozáshoz, a munkahelyi biztonság és érdekegyeztetés különböző aspektusaihoz kötődtek⁹ – a szűkebb értelemben vett szociálpolitikai intézményrendszer működtetése és finanszírozása azonban egyértelműen tagállami hatáskörben maradt. Érdekes tehát figyelemmel lenni arra is, hogy a jóléti rendszerek, a hozzájuk tartozó intézmények és szolgáltatások fenntartása, működtetése, ennek keretében pedig a szűkebb értelemben vett családpolitika is tagállami kompetencia maradt, azaz az uniós hatáskörmegosztás rendszerében a szubszidiaritás elve továbbra is érvényesül a legtöbb

⁶ LAKNER 2012; NOVÁK–FÜRÉSZ 2021: 85.

⁷ FARKAS 2012; NOVÁK–FÜRÉSZ 2021: 85.

⁸ NOVÁK–FÜRÉSZ 2021: 83.

⁹ FÜRÉSZ 2019: 10; GYULAVÁRI 2014.

olyan területen, amely családpolitikának tekinthető.¹⁰ A tagállamok ragaszkodnak ahhoz, hogy a szociálpolitika és így a családpolitika nemzeti hatáskörbe tartozó kérdésként ilyennek meg is maradjon.

Az Európai Unió hosszú múltra tekint vissza a demográfiai, a jövedelmekkel, a szülői foglalkoztatással és a nők és férfiak közötti esélyegyenlőséggel kapcsolatos célkitűzések terén; miközben az egyes intézkedéseket gyakran családpolitikai keret nélkül hajtja végre.¹¹

Családpolitikai kérdésekben azonban a nemzeti döntéshozatal szabadsága mégis korlátos, nem tekinthető teljes körűnek az uniós jogkörök bővülése és az intézményi fellépések hatására. Ennek a látszólagos ellentmondásnak a megértéséhez az uniós intézkedések és szabályozások, a politikaképzés történeti fejlődésében a következőkre érdemes figyelemmel lenni.

A családpolitikai tárgykörbe tartozó, a családi ellátások koordinációjára vonatkozó *hard law* (kötelező jogi norma) területén az Európai Unió jogfejlődése különösen fontos. A munkavállalók szabad mozgásának jogát biztosító rendelkezések – hosszú ideig kizárólag – az Európai Unión belüli mozgással kapcsolatosan egyértelműen szükségesek és előremutatóak voltak a mozgás jogával élők és családtagjaik védelme érdekében. A Római Szerződés végrehajtása ugyanis szükségessé teszi, hogy a munkavállaló – felnőtt és gyermek – családtagjainak azon jogait védelemben részesítse a nemzeti és az uniós jog, amely alapján a munkavállalóval együtt egy másik tagállamban tartózkodnak, és hogy ezen tagállamban hozzáférjenek a szociális védelmi ellátásokhoz és szolgáltatásokhoz.¹²

A családi ellátásoknak az elmúlt időszakban igen érzékeny vitákat kiváltó rendelkezéseit az unión belüli szabad mozgást biztosító szociális biztonsági rendszereket koordináló uniós rendeletek szabályozzák.¹³ A rendeletek nagyon konkrét, a tagállami intézmények együttműködését igénylő koordinációs rendelkezések bevezetésével az anyasági és családtámogatási ellátásokat is a hatályuk alá vonják, már csak azért is, mert a családpolitikai ellátások koordinációjának kötelezettségét az Európai Unió működéséről szóló szerződés is rögzíti.¹⁴ Ezek a szabályok ugyanakkor nem azt rögzítik, hogy a nemzeti családpolitikai szabályok milyen konkrét ellátásokat alakítsanak ki, hanem azt, hogy azokhoz az ellátásokhoz, amelyeket a nemzeti szabályok biztosítanak, a szabad mozgás jogával élők is ugyanolyan feltételek mentén férhessenek hozzá. Ezért a koordinációs rendeletek elsődleges célja a tagállami rendszerek közötti átjárhatóság biztosítása. A különböző országokban megszerzett jogosultságok kölcsönös elismerése és a nemzeti jog hatálya alatt nyújtott ellátások megállapításához a jogosultságok figyelembevétele mindenképpen szükséges, hogy a nemzeti hatóságok az uniós koordinációs szabályokat megfelelően alkalmazhassák.

¹⁰ ANDERSON 2015: 4.

¹¹ JENSON 2020: 49.

¹² GELLÉRNÉ LUKÁCS 2018.

¹³ 883/2004/EK és 987/2009/EK rendeletek.

¹⁴ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 18. és 45. cikke; a 883/2004/EK rendelet 4. és 67. cikke; a 492/2011/EU rendelet 7. cikke.

A szabályozás mind az EU-n belüli migrációval, mind a harmadik országokból eredő migrációval kapcsolatban komoly kihívások elé állította az Európai Uniót a növekvő mobilitás elmúlt éveiben. A technikai, egyenként jól értelmezhető jogokat lefedő szabályok ugyanis olyan hatásokat generáltak a gyakorlatban, amelyek az előző évtized legmagasabb szinteken is érzékelhető politikai konfliktusáig eszkalálódtak. A szabályozás érzékenysége jó példa a családi ellátások indexálására tett konkrét nemzeti kísérletek (például Ausztria) mellett az is,¹⁵ hogy ennél általánosabban a brexit egyik ideológiai-politikai kiváltó okaként jól be lehet azonosítani a britek külföldiek részére nyújtott (külföldön lakó gyermekek után járó) ellátásainak negatív össztársadalmi megítélését.¹⁶ Egy másik nagyon jelentős kihívás abból fakad, hogy mára a jogi normák fejlődése és a bírósági ítéletek alapján az uniós jog a fenti munkavállalást elősegítő eredeti megközelítésen messze túlmutatóan, a harmadik országokból érkező migránsok jogait általában is nagyon széles körű védelemben részesíti.¹⁷

A családpolitika területén nemcsak közvetlenül alkalmazandó rendeleti szabályokat, hanem irányelveket is találunk. A kötelező jogi szabályozások tárgykörébe tartozó családpolitikai vonatkozású irányelvi szabályozások jellemzően a társadalmi kirekesztés megakadályozását, az esélyegyenlőséget és az egyenlő bánásmódot célozzák.¹⁸ A szociális területen meghatározó a göteborgi Szociális Csúcson 2017-ben elfogadott Szociális Jogok Európai Pillére, amelynek egyik konkrét javaslata volt az anyasági és apasági szabadság mértékét is szabályozó, a munka és a magánélet közötti egyensúly megteremtéséről szóló irányelv létrehozása.¹⁹

A szabályozási eszközökön túl az úgynevezett *soft law* területére tartozó eszközökről is szólni kell. Az Európai Unió az úgynevezett nyitott koordinációs mechanizmusain²⁰ keresztül e területeken is képes a nemzeti szakpolitikákra hatást gyakorolni, azok befolyásolásával a tagállamok közössége által kitűzött célok elérését elősegíteni.²¹ Ilyen lehet esetleg éppen a gazdasági kormányzást is érintő, az éves országspecifikus ajánlásokban szereplő iránymutatás.²² Így például hazánk esetében a 2023. évi ajánlásokban szerepelt a rezsicsökkentési intézkedések eltörlésére vonatkozó javaslat, amely alapvetően érintené a családok támogatásának kormányzati irányait.²³ Ezért a valóságban az Európai Unió beavatkozása nem zárható ki teljesen a nemzeti családpolitikákba, azok kizárólagos nemzeti hatáskörbe való tartozása ellenére.²⁴

¹⁵ FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 41.

¹⁶ GELLÉRNÉ LUKÁCS 2019; 2022.

¹⁷ FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 41.

¹⁸ GALLAI 2001.

¹⁹ (EU) 2019/1158 irányelv.

²⁰ Nyitott koordinációs mechanizmus.

²¹ GALLAI 2019; THÉVENON–NEYER 2014.

²² BIRÓNÉ MALUSTYIK 2022.

²³ A Tanács ajánlása Magyarország 2023. évi nemzeti reformprogramjáról, amelyben véleményezi Magyarország 2023. évi konvergenciaprogramját.

²⁴ FÜRÉSZ 2019: 25.

Nehezen lehet így vitatható, hogy bár a családpolitika valóban nemzeti hatáskörbe tartozó terület, azonban az uniós szabályozás és politikaképzés sok szálon gyakorol rá közvetett és közvetlen hatást.

Emiatt talán nem a földtől elrugaszkodott gondolat az, hogy a családpolitikai nemzeti érdekek is jogszerűen jeleníthetők meg az uniós politikaképzés és normaalkotás folyamataiban. Éppen ezért közvetlenül az uniós politikaképzést és jogalkotást befolyásoló elnökségi célkitűzéseként és hatásként e területeken is van lehetőség érdemben fellépni.

A családpolitikai fellépés mozgásterének háttere

Arra a kérdésre keresve a választ, hogy mi a mozgásterére egy ilyen fellépésnek, érdemes az uniós politikafejlődést és környezetet is figyelembe venni.

Míg Magyarországon a családpolitika önálló szakpolitikaként a szociálpolitikától elvált, addig az uniós intézményekben elfogadott megközelítési trendek ezzel a fejlődési iránnyal éppen ellentétesnek tűnnek. Amint arra Jenson rámutat, míg ma alapvetően a családok támogatása egyáltalán nem szerepel érdemben a politikai döntéshozók napi-rendjén, sokáig nem ez volt a helyzet az Európai Unióban.²⁵

Az EU 1974-ben a Szociális Akcióprogram meghirdetésével olyan útra lépett, amely a családpolitika területére közvetlenül kihatott. Az Európai Bizottság a teljes foglalkoztatásra való törekvés jegyében hirdette meg ezt az akcióprogramot, amelynek keretében számos több új tartalmú irányelvet dolgozott ki,²⁶ és a 70-es évek közepétől egyes részterületeken nagy lendületet vett a szociális jogharmonizáció. Azzal, hogy a Szociális Akcióprogramot útjára indították, lehetővé tették egy, a Római Szerződés rendelkezésein túlterjeszkedő közösségi szociálpolitika és szociális jogalkotás megvalósítását.²⁷ Valójában ehhez az EU intézményrendszere a munkaerőpiacok tekintetében releváns szabályozási hatásköre által biztosított lehetőséget használta fel. A teljes foglalkoztatás elérése érdekében – több más célkitűzés között – megjelent a nők és férfiak közötti egyenlőség megteremtését célzó intézkedések elfogadásának célja, valamint annak biztosítása, hogy minden érintett családi kötelezettségei összeegyeztethetők legyenek a munkahelyi törekvéseikkel.²⁸

Tekintettel arra, hogy az Európai Unió intézményeinek fellépése a foglalkoztatás területére korlátozódott, a munka és a családi élet összeegyeztetését célzó intézkedések továbbra is szilárdan a szülők (általában az anyák) foglalkoztatására összpontosíthattak. Az 1980-as években azonban az Európai Bizottság elkezdte fontolóra venni egy kifejezett családpolitika kidolgozásának lehetőségét. Ennek kiindulópontját a demográfiát érő kihívások jelentették, ezek ugyanis már akkor jól láthatóan a munkaerőpiacok működését, és egyben a családok jövedelmének biztonságát is fenyegető veszélyként jelentkeztek.²⁹

²⁵ JENSON 2020: 49.

²⁶ A 75/129/EEC irányelv; a 77/187/EEC irányelv; a 80/987/EEC irányelv.

²⁷ GYULAVÁRI 2003: 47.

²⁸ ROSS 2001: 188; JENSON 2020: 49.

²⁹ JENSON 2020: 50.

A családpolitikát lefedő szociális területek közösségi szintű politikaképzése így már a szociális biztonsági koordinációt kodifikáló jogszabályok elfogadásával párhuzamosan megjelent, amikor az Európai Parlament 1983-ban Közösségen belüli családpolitikáról szóló határozatát elfogadta.³⁰ Ebben a politikai döntéshozók javasolták a családokkal kapcsolatos tagállami politikák közösségi szintű összehangolását, azt, hogy a családpolitika váljon valamennyi közösségi politika szerves részévé.³¹

Az Európai Parlament 1983-as határozatának nyomvonalán haladt az Európai Bizottság is egy 1989-es közleményével. A dokumentum átfogó és ambiciózus elemzést mutatott be, „mivel a gyermekek egyre ritkábbak, Európa demográfiai jövője a családon múlik” (EU Bizottság, 1989). A dokumentum „Európa nyugtalanító demográfiai helyzetének” bemutatásával kezdődött, majd „a családnak, mint a társadalom alapvető egységének” és a generációk közötti szolidaritás szempontjából fontos szerepének bemutatásával zárult. A közlemény a gyermekgondozási szolgáltatások uniós szintű támogatását – mint „a családpolitika kulcsfontosságú elemét” látta szükségesnek. A közlemény célja az volt, hogy Európa az új és „megvalósítható” intézkedésekhez egy családpolitikai keretet alkalmazzon.

A közleményt megvizsgálva a Szociális Ügyek Tanácsa azonban óvatosabb megközelítéssel élt a Bizottság kezdeményezését illetően. Uniós célkitűzésként a gyermekneveléssel összefüggő családpolitikai kérdéseket a munka és a család élet „összeegyeztetésének” kérdésére szűkítette, azaz csak az EU foglalkoztatással összefüggő mandátumának szűk értelmezésével hozta meg döntéseit. A Tanács egyetértett abban, hogy az EU lépéseket tehet a szabad mozgás és az esélyegyenlőség tekintetében, a családpolitika területén azonban úgy látta, hogy az EU feladata annyi lehet, hogy az információ gyűjtésével és terjesztésével foglalkozzon. Ezért ennek a mandátumnak a keretein belül maradván, a Bizottság kezdeményezésére figyelemmel egyetértett a Nemzeti Családpolitikák Európai Megfigyelőközpontjának (*European Observatory on Family Policies*) 1989-es felállításával, de további lépéseket nem tett.³² A Tanács összességében ezzel a döntésével és a napközbeni gyermekellátásra vonatkozó 1992-es ajánlásának elfogadásával felzárkózott a többi intézményhez, és így az intézmények mindegyike aktívan kivette a részét az uniós politikaképzés feladatából. Ezeket számos további lépés követte,³³ noha ezek a családpolitikák (szociálpolitikák) nemzeti hatáskörben való megmaradását alapvetően nem érintették.

³⁰ Commission of the European Communities 1989.

³¹ HANTRAIS 1995: 80; JENSON 2020: 50.

³² A Nemzeti Családpolitikák Európai Megfigyelőközpontja 1989-ben kezdte meg az adatgyűjtést (lásd Európai Bizottság 1989: 18), de amint azt a neve is jelezte, az EU szereplői tisztában voltak azzal, hogy a tagállamok között mély ideológiai különbségek vannak, és hogy nem fogják átengedni a szakpolitikai területet az uniónak. Lásd JENSON 2020: 51.

³³ A Parlament családok és gyermekek védelméről szóló 1994-es és 1999-es határozata, az Európai Tanács 2000-es határozata a család és a munka közötti egyensúlyról, az Európai Tanács 2001-es stockholmi felhívása (családpolitikai indikátorok kialakítására) és 2002-es barcelonai célkitűzése (a bölcsődei és óvodai ellátás kapacitásbővítéséről), amikor is célul tűzték, hogy 2010-re mindegyik tagállamban elérjék a bölcsődei férőhelyek a 0–3 éves gyermekek számának 33%-át, az óvodai helyek pedig a 3–6 évesek létszámának 90%-át. (2015-ben mindössze 9 tagállam teljesítette a 2010-es célokat.) A családok éve

Mivel senki sem tagadhatta azokat a demográfiai kihívásokat, amelyeknek gazdasági, társadalmi hatásait már akkor is sejteni lehetett, a Bizottság a következő években több jelentős demográfiai jelentést is közzétett.³⁴ Ez bizakodásra adhatott okot. A Bizottság kezdeményezésére 2006-tól négy európai demográfiai fórumot is rendeztek (2006, 2008, 2010, 2013), azonban az Európai Bizottság 2013 óta nem rendezte meg az uniós kezdeményezésű eseményt. A fórumok számba vették a legújabb demográfiai fejleményeket, és értékelték a demográfiai változásokra adott politikai válaszokat. E fórumokhoz kapcsolódóan két évente európai demográfiai jelentést adtak ki,³⁵ amely azonban később megszűnt. Annak ellenére, hogy azt már 2011-ben, a magyar elnökség idején kezdeményezték, 2014-ben – az európai családszervezetek ajánlása és széles körű társadalmi és politikai támogatás ellenére – „a munka és családi élet összehangolása” végül nem lett az európai év kiválasztott témaköre. Ezzel a biztató jelek ellenére nyilvánvaló töréssel a demográfiai kihívások szakpolitikai kezelése továbbra is elsősorban a munkaerőpiacok működésével és az esélyegyenlőséggel kapcsolatos európai hatáskörökre korlátozódott. Ennek hátterében a 2014-es európai parlamenti választások eredményeképpen kialakuló politikai irányvonalak és hangsúlyok is jól azonosíthatóak.

A központi téma így továbbra is a szülői foglalkoztatás olyan módon történő támogatása maradt, amely lehetővé teszi a munka családi (az EU-s irányelv szóhasználatából már kikerült a „családi”, és egyszerűen a „mágánélet” kapott helyet) élettel való összeegyeztetését, különösen a nők számára.³⁶

További meghatározó fordulatot jelentett, hogy amikor a 2000. évi lisszaboni menetrend a szociálpolitika „modernizálásának” igényével elindította az európai szociálpolitika harmadik „növekedési hullámát”, akkor az már a társadalmi kirekesztést diagnosztizálta fő kihívásként.³⁷ A fő cél innentől a társadalmi befogadás szemléletének elfogadása és eszközrendszerének fejlesztése volt, és a nők és férfiak közötti, valamint az eltérő helyzetű társadalmi csoportok közötti egyenlőségre irányuló figyelem háttérbe szorult.³⁸ Ahogy a 2000-es években ez a szociális fejlesztési perspektíva fejlődött, már nem a családok, hanem az egyes gyermekek kerültek az intézkedések célkeresztjébe.

A „gyermekszegénység” elleni küzdelem kiemelt témává vált az Európai Unió 2008-as megújított szociális menetrendjében. Amikor a Barroso-féle Bizottság közzétette 2013. február 20-án a Social Investment Package: Towards Social Investment for Growth and Cohesion elnevezésű, a szegénység elleni fellépést és a társadalmi befogadást

2004-ben, a Bizottság demográfiai zöld könyve 2005-ből, az Európai Szövetség a Családokért létrehozása 2007-ben, a Demográfiai Tanácsadó Testület létesítése a Bizottság mellett, a nők és férfiak közötti egyenlőségre vonatkozó 2010–2015-ös stratégia, az Európa 2020 stratégia, a nemek közötti egyenlőségről szóló európai paktum és stratégiai kötelezettségvállalás. Lásd FÜRÉSZ 2019: 26.

³⁴ Commission of the European Communities 1994; Commission of the European Communities 2006.

³⁵ Európai Bizottság 2006; 2007; 2008; 2010.

³⁶ HANTRAIS 1997: 340; JENSON 2020: 51.

³⁷ DALY 2008: 3; JENSON 2020: 52.

³⁸ JENSON 2020: 52; CANTILLON – VAN LANCKER 2013; JENSON 2009; SARACENO 2015.

célzó csomagját,³⁹ az életciklus-alapú megközelítéssel a gyermekek kerültek a középpontba, a gyermekgondozással kapcsolatos intézkedések elsősorban nekik szóltak, és csak másodsorban a szülőknek.⁴⁰ Ebben a jelentős dokumentumban a családok kevés figyelmet kaptak annak ellenére, hogy a gyermekek hátrányos helyzete, szegénysége egyértelműen a családi háttérükből adódik. Egy megjegyzés ugyanakkor figyelmet érdemel, miszerint a megfelelő jövedelem megszerzése kihívást jelent a családok számára, és családbarát munkahelyekre és foglalkoztatáspolitikára van szükség. A „családot” ritkán említették a szociális beruházási csomagban, míg a „gyermek” („gyermekek”) számos említést kapott.

2018-ban, amikor az EU a szociális jogok pillérét 20 alapelvben határozta meg, a családokra ismét alig fordítottak figyelmet.⁴¹ Ugyanakkor az Európai Bizottság bejelentette a szülőkre és a gondozókra vonatkozóan a munka és magánélet egyensúlyáról szóló irányelvet, amely a szülői gondozás tekintetében visszatért a megszokott és szilárd szabályozás és politikai döntéshozatal talajára.⁴² Az irányelv kiterjesztette az apasági szabadságra, a szülői szabadságra, a gondozói szabadságra és a rugalmas foglalkoztatásra vonatkozó jogokat, célja a gondozás nők és férfiak közötti megosztásának ösztönzése és a munkaerőpiaci részvétel arányának fenntartása volt. Az irányelv szilárdan az EU hagyományos keretéhez és a gazdasági növekedésre vonatkozó hatásköréhez kötődött, de csak egy igen szűk megközelítéssel vette figyelembe a családok érdekeit, védelmének szükségességét.

Bár 2017-től az Európai Parlamenti Kutatószolgálat (European Parliamentary Research Service) évente áttekintést ad az EU demográfiai tendenciáiról, ez nem hozta vissza a demográfiai fórumok újította politikai vitateret.⁴³

A családpolitikai fellépés aktorai

A 2019-től felállt Bizottság figyelmet fordít a demográfiára és annak társadalmi következményeire. A családokkal kapcsolatos attitűd megváltozásával szemben ígéretes volt és hasznosnak tűnt ebben a bizottsági periódusban a demográfiáért felelős poszt működtetése, és a biztos bizottsági alelnökké való kinevezése. A Dubravka Šuica által jelenleg betöltött, 2019-ben létrehozott demokrácia és demográfiai biztos poszt⁴⁴ még akkor is képes a változás szükségességére rámutatni, ha a Bizottság nem rendelt működéséhez saját igazgatósági adminisztrációt. Tevékenysége eredményeképpen 2020 júniusában az Európai Bizottság jelentést tett közzé a demográfiai változások hatásáról.⁴⁵ A Bizott-

³⁹ Európai Bizottság [é. n.].

⁴⁰ JENSON 2017: 270.

⁴¹ European Commission 2018.

⁴² DALY 2020a.

⁴³ EATOCK et al. 2017; 2019; KISS et al. 2021.

⁴⁴ Európai Unió 2021.

⁴⁵ European Commission 2020.

ság ebben a dokumentumban kiemelte a demográfiai fejlemények fő mozgatórugóit és azok hatásait az EU-ra. Megjegyzést érdemel továbbá, hogy a Bizottság létrehozott egy új interaktív tudásmenedzsment-eszközt, Demográfiai Atlasz elnevezéssel,⁴⁶ amely az Eurostat hivatalos statisztikáin és előrejelzésein alapul, és amely a demográfiai változások megértését segíti elő.

Végül, de nem utolsósorban az Állam és Kormányfők Tanácsának (EIT) 2023. június 29–30. között tartott ülése során elfogadott következtetések 18. pontjának g) alpontja egyértelműen politikai megrendelést ad egy úgynevezett demográfiai eszköztár (*toolbox*) kialakítására, amelyet az alelnök és szakértői készítenek elő a Bizottságnak jóváhagyására.⁴⁷ Ez a döntés reményt ad arra, hogy a legmagasabb politikai szinten is érdemben napirendre vehessük a demográfiai kihívást a magyar elnökség alatt.

Az új, 2024-ben felálló Európai Bizottságban meg kell erősíteni és nagyobb mozgásteret lenne szükséges biztosítani a demográfiáért felelős biztosnak, önálló, a családok jólétét is magában foglaló feladatot ellátó portfólióval és igazgatósággal. Ezt azért látjuk szükségesnek, mert pillanatnyilag részben elveszi a feladat fókuszát az, hogy a jelenlegi biztosnak a demokrácia témával együtt a portfóliója túl átfogó, és nem tud eléggé célzott maradni a tevékenysége a demográfiai kihívások kezelésére vonatkozó javaslatok tekintetében. Részben pedig eleve korlátozott a mozgástere azáltal, hogy nincs mögötte olyan apparátus (nincs saját igazgatósága), amely a konkrét szakmai javaslatok érdemi kidolgozásában segítené.

A poszt működtetésével kapcsolatos irány azonban mindenképpen üdvözlendő, mert az uniós döntéshozói szinten a családpolitikai szemlélet megjelenítésére és ezáltal a szociálpolitikai megközelítés újraértelmezésére egy jól felépített portfólió és politika-képzési irányvonal meghatározását követően nagyon is alkalmas lehet. Ha ezt továbbra is alelnökként teheti meg a biztos, akkor tevékenysége a többi szakpolitikán is átívelővé válhat, és horizontálisan képviselheti a család- és népesedéspolitikai érdekeket.

Végül meg kell jegyezni, hogy az Európai Tanács javaslattevő testülete, a Régiók Bizottsága az Európai Unió regionális és helyi önkormányzatai képviselőinek tanácskozása során az elmúlt évtizedben már kétszer is véleményt formált és javaslatot tett demográfia témában az EU legégetőbb népesedési kérdéseiről.⁴⁸ A 2020. évi dokumentum pedig külön kiemelését érdemel, mert egyértelműen ráerősít az európai lakosság többségének körében tapasztalt attitűdre a családok támogatásának igényével kapcsolatban, és számos helyen elismeri a családpolitika eszközrendszerének fontosságát.

⁴⁶ European Commission 2021a.

⁴⁷ Az Európai Unió Tanácsa 2023b: „felkéri a Bizottságot, hogy terjesszen elő egy olyan eszköztárat, amely a demográfiai kihívásoknak és különösen azok Európa versenyelőnyére gyakorolt hatásainak a kezelését célozza”, ennek alapján 2023. október 11-én az Európai Bizottság közzétette *Demographic Change in Europe: A Toolbox for Action* című dokumentumát, amely a demográfiai változásokat egy komprehenzív megközelítéssel veszi vizsgálat alá.

⁴⁸ A Régiók Európai Bizottsága véleménye – Az EU válasza a demográfiai kihívásra (2017/C 017/08). A Régiók Európai Bizottsága véleménye – Demográfiai változások: javaslatok az uniós régiókra gyakorolt kedvezőtlen hatások mérésére és kezelésére (2020/C 440/07).

A dokumentum 20. pontja hangsúlyozza, hogy gazdaságilag lehetővé kell tenni a fiatalok számára, hogy nagy családot alapítsanak. Meg kell teremteni a megfelelő feltételeket ahhoz, hogy azok, akik gyermeket szeretnének, könnyebben és hamarabb vállalhassanak akár több gyermeket is. Bár felismeri, hogy a jövőbeli demográfiai változásokra irányuló politikák korlátozottak, és időbe telik, hogy kifejtsék a hatásukat, amiből következően a hangsúlyt az idősebb népességű EU-hoz való alkalmazkodásra és az átállás gördülékenyebbé tételére kell helyezni, kiemeli, hogy eközben pedig támogatást kell nyújtani a fiataloknak a felnőttkorba való átmenet során és a családoknak, hogy növekedjen a termékenységi ráta az érintett régiókban. Kiemelést érdemel, hogy a dokumentum szerint több beruházásra lenne szükség a munka és a magánélet jobb egyensúlyba hozására, szociális és családbarát infrastruktúra kialakítására.

A 46. pont hangsúlyozza, hogy a gyermekvállalás nem akadályozhatja a szakmai ambíciót, és nem vezethet elszegényedéshez vagy a vásárlóerő csökkenéséhez, különösen a nagycsaládok és az egyszülős családok esetében. A családtervezés hosszú távra szól, ezért olyan stabil és proaktív politikára van szükség, amely magában foglalja a munka és a magánélet összeegyeztetését és az apák családi életben való részvételét. Meg kell könnyíteni, hogy az anyák a szülési szabadság után gyorsan és rugalmas feltételek mellett visszatérhessenek a munkaerőpiacra; az 50. pontban kiemeli, hogy a kutatások alapján előtérbe kell helyezni a fiatalok kiszámítható jövedelemhez és lakhatáshoz való hozzáférését, biztosítva számukra a családalapításhoz szükséges biztonságot.

Mindezekre figyelemmel a dokumentum hangsúlyozza, hogy a Régiók Bizottsága a 29. pont alapján várakozással tekint a jövőbeli gyermekgaranciára vonatkozó európai bizottsági javaslatok elé, prioritásként kezelve a családi összjövedelem növelését és a szülők támogatását célzó intézkedéseket, és úgy véli, hogy a családpolitikákat nem állami költségvetési kiadásnak, hanem inkább a társadalmat szolgáló stratégiai eszközbe való beruházásnak kell tekinteni.

Időközben elfogadták az Európai Gyermekgarancia kezdeményezést Tanácsi Ajánlás formájában,⁴⁹ és abban a családok életkörülményeinek javítása és szociális biztonságának erősítése fontos szempontként jelenik meg, különös tekintettel az alacsonyabb jövedelmű családokra, valamint a Covid-járvány és az egyéb krízisek hatása miatt bevételkieséssel szembesülő közepes jövedelmű családokra.

A Régiók Bizottsága dokumentumának mondatai nagyon jól párhuzamba vonhatók a magyar családpolitikai irányvonalakkal és a konkrét intézkedésekkel, ami reményt ad arra is, hogy a családpolitika, az intézkedések és a támogatások – nemzeti hatáskörben maradó rendszerekként, de akár európai uniós szinten is – fontos és elismert eszközei legyenek a demográfiai kihívások kezelésének, és uniós hatáskörben a támogatásukról is párbeszédet lehessen kezdeni.

⁴⁹ A Tanács (EU) 2021/1004 ajánlása.

A családpolitika megjelenése és a családpolitika eredményei a 2011-es magyar elnökség prioritásai között

Magyarország első uniós elnökségének családdügyi fókuszába a munka és a családi élet összeegyeztetésének lehetséges demográfiai hatásait helyezte.⁵⁰ A magyar elnökségi rendezvények közül kiemelést érdemelnek az alábbiak:

- egy egész hetes rendezvénysorozat, amely 2011. március 28. és április 2. között az „Európa a családokért, a családok Európáért” mottójú népesedési és családpolitikai hétként irányította a figyelmet a családok fontosságára, és egyben a politikai-kormányzati elkötelezettséget is jól mutatta a családpolitikai irányultság megújítására;
- a demográfiaért és családdügyért felelős miniszterek informális ülése;⁵¹
- a Foglalkoztatási, Szociális, Egészségügyi és Fogyasztóvédelmi Tanács (EPSCO) 2011. júniusi ülése, amely elfogadta *A munka és a családi élet összeegyeztetésének hatásai a demográfiai folyamatokra* című következtetéseket.⁵² A következtetések megerősítették a demográfiai kihívások elleni fellépés szükségességét a munka és a családi élet összehangolásának javításával, hiszen ennek hiánya egyértelműen megakadályozza, hogy az európai családokban megszülethessenek a tervezett gyermekek.

Az eredmények tekintetében kiemelést érdemel annak az egyetértésnek a kialakulása, amely szerint uniós szinten is fokozott figyelmet kell szentelni a népesedés és a családok ügyének. Nem lehet kérdés, hogy az Európai Unió egyik legnagyobb kihívása, hogy fenntartsuk az unió versenyképességét, és megőrizzük gazdasági és szociális rendszerét. Bár politikai akarat még nem látható ehhez a jelenlegi intézményrendszerben, de a szemléletváltás a demográfiai és családdügyi kérdések tekintetében elengedhetetlen Európa számára a globális célkitűzései megvalósításához.

Az eredmények között fontos lépésnek tekintjük, hogy a magyar uniós elnökség kérésére kiadott feltáró véleményében az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság szintén erre a megállapításra jutott. Az EGSZB javaslataival felhívta a figyelmet a családalapítást támogató gyakorlatok cseréjének fontosságára az európai tagállamok között.⁵³ A kedvező folyamatot erősítendő, a magyar elnökség felvetette, hogy az Európai Unió 2014-et nyilvánítsa a családok európai évének, bár erre végül nem került sor.

⁵⁰ A magyar EU-elnökség prioritásai 2011. Az elnökségi események részletesebb áttekintéséhez lásd FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023.

⁵¹ 2011. március 31. – április 1.: Demográfiaért és családdügyért felelős miniszterek informális ülése, amelynek témája a munka és a családi élet összeegyeztetésének a demográfiai folyamatokra gyakorolt hatásaira koncentrált. Council of the European Union 2011b.

⁵² Council of the European Union 2011a.

⁵³ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A családpolitika szerepe a demográfiai változás folyamatában: a tagállamok legjobb gyakorlatainak megosztása (feltáró vélemény).

Annak ellenére, hogy az első magyar elnökség óta eltelt több mint egy évtizedben az Európai Unió demográfiai helyzete tovább romlott, ráadásul 2015-től az eddigi legnagyobb migrációs krízissel szembesülnek tagállamai, a népesedés és ezzel Európa fennmaradásának kérdése nem kapott megfelelő hangsúlyt az uniós intézmények napirendjén.

Miközben az európai szintén a döntéshozók egyre kevésbé tekintették prioritásnak a családok és a népesedés ügyét, a társadalmi felzárkózás alapú szociálpolitika, illetve egyre inkább a gyerekek egyedi támogatása felé fordultak.⁵⁴ Magyarország ugyanakkor a tagállamok részéről a leginkább elkötelezetten tartja napirenden a családok tematizálásának kérdését, az uniót alkotó nemzeteink erejét adó társadalmak megőrzésének kérdését. Magyarország mellett pedig Közép-Európa is egyre inkább ráébred a nemzeti erejét megőrző politikai kérdések, így a demográfia, a hagyományos családi értékek, a családbarátság, a családok ügyének fontosságára. A családokért tenni akaró szereplők összefogása egy családpárti nemzetközi szövetség felemelésének szimbólumává nőtte ki magát a 2023-ban már 5. alkalommal megrendezett Budapesti Demográfiai Csúcs révén, amely nemcsak a szakmai, de a politikai tőke kialakításában is komoly szerepet játszik, amikor Magyarország kormányzata felkészül az uniós elnökségi feladatok ellátására.

Bár a normák szintjén fontos előrelépés volt 2019-ben az Európai Unióban a korábban már említett, a munka és a családi élet összehangolásáról szóló irányelv elfogadása, az irányelv inkább értelmezhető egy egyedi eszköznek, semmint egy egységes, széles eszközrendszerre építő családpolitikai megközelítés egy lépcsőjének, amely esetlegesen a demográfiai kihívásnak a nemzeti erőforrások, családok általi megoldását egyáltalán számba venné. Mindeközben a politikai döntéshozó attitűd javarészt migrációpárti, és nemcsak a szabad mozgás jogával élő európai uniós állampolgárok természetes belső mozgásának feltételeire összpontosít, hanem egyre inkább a harmadik országokból érkezőkkel kapcsolatos kihívásokra fókuszál. És amíg a döntéshozók intézkedéseikkel döntően még az illegális gazdasági migráció esetében is a harmadik országbeli állampolgárok Európába történő beengedésének és esetleges befogadásának irányába orientálódnak, addig az európai lakosság döntő hányada ezzel egyértelműen ellentétes álláspontot képvisel.

Bármilyen európai politikaképzési célokkal indulunk neki egy elnökségi időszaknak, érdemes arra figyelemmel lenni, hogy mit gondolnak maguk az európaiak. És talán nem az a meglepő, hogy az európai lakosság szemlélete is inkább családcentrikus, mint migrációpárti, a meglepő inkább az, hogy a politikai elit Európa számos országában és az Európai Unió intézményeiben mennyire figyelmen kívül hagyja ezt aényt.

A Századvég Politikai Iskola Alapítvány és a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) az Európa Projekt keretében célzottan vizsgálja az európai polgárok attitűdjeit, így a családdal, a demográfiával és a migrációval kapcsolatos véleményeket. A reprezentatív, 30 ezer állampolgár bevonásával végzett kutatás egyértelműen bizonyítja, hogy az európaiak – amennyiben elmondhatják véleményüket – jelentős többségben a családok támogatását, gyermekeik megszületésének segítségét várják

⁵⁴ JENSON 2020: 52.

a döntéshozóktól a migráció ösztönzése mint egyedüli üdvözítő megoldás súlykolása helyett.⁵⁵ Érdemes figyelembe venni azt is, hogy „a törésvonal – amely a népesedési kihívásokat a bevándorlás ösztönzésével vagy a születésszám növelésével és a családok támogatásával való megoldása között feszül – az európai polgárok és az Európai Unió vezetése között is fennáll. A megkérdezett európai állampolgárok kétharmada (65%) gyengének minősítette a migrációs válság uniós kezelését [...] A megkérdezett 28 ezer európai bő kétharmada (68%-a) szerint kormányának a belső erőforrásokra kell támaszkodnia és a helyi családokat támogatni a bevándorlás helyett. Ennél is magasabb azon válaszadók aránya (88%), akik számára a család egy fontos érték [...] Tízből nyolc (81%) uniós lakos véleménye szerint fontos, hogy az állam támogassa a családokat, a családalapítást. Az Európai Unió polgárainak több mint fele (53%-a) véli úgy, hogy segíteni kell a fiatalokat abban, hogy minél előbb vállalhassanak gyermeket.”⁵⁶

Szükség lenne arra, hogy az európai döntéshozók figyelembe vegyék az európai lakosság véleményét, akik számára a család kiemelt jelentőségű, igényelnék annak támogatását, valamint azt, hogy a népességfogyást a családok megerősítésével és ne a migráció ösztönzésével kezeljék.

A 2024. júliustól december végéig tartó második magyar elnökségnek így egyik kiemelt prioritása lehet az Európai Unió népesedési helyzetének javítása. Ennek keretében az európai családok, a gyermeket vállaló és nevelő szülők, különös tekintettel a speciális helyzetben lévő gyermekes családok, így az egyszülős családok és a nagycsaládok (három vagy több gyermeket nevelő családok) megerősítésére, valamint a fiatalok által tervezett gyermekek megszületésének elősegítése tekintetében legalább a politikai szintű figyelfelhívás terén és a kérdés elvi megközelítésének újbóli napirendre vételével előre kell lépni. Ambiciózus célkitűzéssel ezen alapelveket és a megvalósítást célzó eszközöket valamilyen módon a demográfiai kihívásokra adható válaszok közé kell emelni.

A magyar családpolitika aktuális helyzete, az ebben rejlő lehetőségek és kihívások

Az önálló családpolitika fontosságának felmérésében mindenekelőtt az azt meghatározó okokat érdemes először figyelembe venni. Az ország lakossága 1981 óta folyamatosan csökken, ezért a legalapvetőbb cél megállítani az ország népességfogyását a társadalom belső erőforrásainak mozgósításával: a családok támogatásával. Ez a cél egyben további három okot is feltár: 1. Nincs gazdasági növekedés, illetve fenntartható fejlődés a családok jóléte nélkül. 2. A társadalom állapota a családok állapotát tükrözi vissza, ami rámutat arra az érzelmi okra, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni a családpolitikai

⁵⁵ Lásd FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 40. A Századvég Politikai Iskola Alapítvány és a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) immár három éve vizsgálja az Európa Projekt keretében az európai polgárok családokkal kapcsolatos attitűdjeit.

⁵⁶ GERE 2023: 66.

alapelvek lefektetésekor. 3. A gyermekek és a családok támogatása a legfontosabb befektetés a nemzet jövője, a nemzet megmaradása és megerősödése szempontjából.

Az Európát sújtó demográfiai tél elleni küzdelemben (a kontinens lakossága egyszerre idősödik el és fogyatkozik) szembe kell nézni azzal az alapvető ténnyel,⁵⁷ hogy az Európai Unióban a termékenység összességében messze elmarad attól a szinttől, amely a népesség egyszerű reprodukálásához szükséges lenne.⁵⁸ Míg 1950-ben még 2,77 volt, 2021-re Európa termékenységi mutatója 1,53-ra csökkent (Eurostat), pedig a reprodukcióhoz ennek el kellene érnie a 2,1-es mutatót. Ami legalább ennyire fontos, hogy a lakosság-szám csökkenésénél is gyorsabb az aktív, a társadalom inaktív (gyermekek, 65 év feletti idősök) részét közvetlenül (családok) vagy közvetve (szociális biztonsági rendszerek, különösen a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerek útján) eltartó lakosságszám csökkenése, ami hosszú távon a jelenlegi szociális modellek, különösen a nyugdíjrendszerek fenntarthatatlanságához vezet. Ha ezt a csökkenést az állam döntően a migrációra építő modellben ellensúlyozza, mindenképpen számolnia kell ennek a migráns munkaerőnek a társadalomra gyakorolt hatásaival.

Demény Pál határozottan rámutatott arra,⁵⁹ hogy Európa demográfiai problémáit a tömeges bevándorlással kezelni illúzió. A bevándorlás ugyan rövid távon növelheti a termékenységet, de csak azon az áron, hogy gyökeresen átalakul a befogadó társadalom kulturális és etnikai összetétele. Ez fokozottan igaz a 2015-ben elindult, a menedékkérők jelentős illegális migrációs hullámokkal társuló tömeges bevándorlására Európába. Ezeknek a migránsoknak a fogadó ország gazdaságának működéséhez való hozzájárulása – a legtöbb esetben konkrét munkavállalási céllal szándékosan Európába vonzott munkaerőhöz képest – elhanyagolható. Mindeközben a pénzügyi teher, amit a befogadásukkal kapcsolatos eljárások és támogatások jelentenek, jelentősen növekszik, amellett, hogy a többségük sem a munkaerőpiacra való tartós belépést, sem a társadalmi integrációt nem tekinti alapvető célkitűzésének. Ez ráerősít arra, amit Demény professzor kiemelt, és csak még jobban felgyorsítja a fogadó társadalmak etnikai és kulturális összetételét és egyensúlyait megbontó folyamatokat, miközben egyre erősödnek a belső társadalmi feszültségek. Mindezért nem lehet csak a migráció útján választ adni a gazdasági igények kielégítésével kapcsolatosan felmerülő kérdésekre. A gazdasági fenntarthatóságot nem lehet pusztán a bevándorlás alapján elérni, hanem szükség van a demográfiai fenntarthatóságra is.⁶⁰

⁵⁷ Földrésünk népessége 2022-ben 745 millió fő, amely a világ népességének 10%-át képviseli (ENSZ, World Population Prospects 2022). 1950-ben a népesség 550 millió fő volt, tehát mára a növekedés mindössze 35%. Ez a legkisebb mérvű növekedés a kontinensek között. Az előrejelzések szerint 2100-ra a kontinens népessége 586 millió főre fog csökkenni, s ezzel Európa lakosságának részaránya 10-ről 6% alá csökken majd. (KSH [é. n.]). Így „az Eurostat népesedési adatai szerint 1960-ban még átlagosan három fiatal (0–14 éves) jutott minden idős (65 éves vagy annál idősebb) személyre, addig az előrejelzések szerint 2060-ban már minden fiatalra jut majd két idős” (Eurostat [é. n.]; FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 37).

⁵⁸ FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 37.

⁵⁹ DEMÉNY 2016: 219, 366.

⁶⁰ OLÁH 2015.

Ezt felismerve a magyar kormány 2010-ben más út mellett kötelezte el magát. Egy hatékony családpolitikával szeretné elérni a népességfogyás megállítását, középpontba helyezve a gyermeket vállaló és nevelő családokat. Ez a megközelítés már rövid és középtávon is biztosítja a társadalom és a tagjai érzelmi jóllétének megerősödését és hosszú távon a nemzet fennmaradását. A szeretetteljes, harmonikus család és a jó házasság döntő egészségvédő tényezők. A társadalom tagjainak érzelmi jóllétét megerősíti, ha egy jól működő támogató kis közösség, a család biztosítja az egyének mindennapi kihívásokkal teli életében azt a megfelelő bázist, amelyre támaszkodni képes. A jó családi élet a jó életminőség alapja, és a társadalom állapota olyan, amilyen az azt alapvető elemként felépítő családok állapota általában. A családpolitika fontos feladata a családok megvédésével és támogatásával a jól működő családokból álló kiegyensúlyozott és életképes társadalom megalapozásának célját elérni.⁶¹

A családokat érő kihívások között szükségszerűen hangsúlyt kell helyezni azokra, amelyek a gazdasági lehetőségeiket, a pénzügyi biztonságukat érintik, ugyanakkor az ezekre választ adó politika sikerességének záloga egy olyan kiszámítható rendszer kiépítése, amely összetett, célzott, de egyben rugalmas. A családpolitika nagy rendszerének egyszerre kell megfelelően alkalmazkodnia az egyéni élethelyzetekhez és a globális kihívásokhoz is. A jelenlegi családpolitika öt egyértelműen meghatározható pillérre épül, amelyek az alábbiak:

1. A gyermekvállalásnak egy család számára anyagilag is előnynek kell lennie.
2. A családokat saját tulajdonú lakáshoz kell segíteni.
3. A családpolitikát az édesanyákra kell alapozni.
4. Az egész ország működését családbaráttá kell változtatni.
5. A jog eszközeivel is meg kell védeni a család intézményét és a gyermekeket.

Ezek megvalósításához a magyar családpolitikának a következő területeken kell működő és érdemben támogatást nyújtó eszközöket biztosítania: elsőként értelemszerűen a családok pénzügyi támogatása szükséges, mert ez az alapja, hogy anyagi biztonságukat az állam a családok terheinek részbeni átvállalásával megteremtse. Ehhez az öngondoskodás elvét is alapul véve szükségszerűen rendelte el a vonatkozó szabályozás a családtámogatások egy részének a foglalkoztatáshoz való kötését, amely a családok anyagi helyzetének folyamatos erősítését a saját erőfeszítéseik és anyagi eredményeik figyelembevételével képes biztosítani. Ehhez értelemszerűen kapcsolódik a munka és a család összeegyeztetését célzó intézkedések rendszere, továbbá a megfelelő lakhatás, illetve a magyarok többsége számára fontos lakástulajdonlás támogatása.

Az anyagiakon túl azonban fontos területei a mai magyar családpolitikának a gyermekek jólétének, a generációk közötti szolidaritásnak az elősegítése és az ország családbarát működtetése, a mindennapi társadalmi létezésben jól érzékelhető, mindent átható családbarát szemléletet kialakító és biztosító intézkedések és eszközök hatékony bevezetése és fenntartása.

⁶¹ NOVÁK et al. 2017; PÁRI–VARGA–BALOGH 2019; AGÓCS–BALOGH 2020; ENGLER–MARKOS–MAJOR 2022.

Mindezek a családpolitikai intézkedések egy erős és megújulni képes, de a hagyományaira és gyökereire építő, kultúráját megőrző társadalom építését és folyamatos megerősítését teszik lehetővé.

A családpolitikai kérdés gazdasági és társadalmi fejlődésre gyakorolt hatása

A magyar kormány a családpolitikát hosszú távú befektetésnek tekinti a családok jólétébe, amelynek számos várható haszna és eredménye közül a legfontosabb nemzetünk megmaradása. Vannak jól láthatóan megmutatkozó pragmatikus hasznai is ennek a befektetésnek, például a munkaerőpiaci utánpótlás biztosítása és ezáltal a társadalombiztosítási rendszereink fenntarthatósága. Emellett a családpolitikának már most is igen komoly mobilizáló hatása van, ami a munka világában való aktív részvételt segíti elő. Mivel a családtámogatási intézkedések többségének igénybevételére való jogosultságot keresőtevékenységhez (például munkaviszonyhoz) és az ahhoz kapcsolódó biztosítási jogviszonyhoz kötik a jogszabályok, ezért abban érdekelt minden érintett, hogy a munkát válassza a segély helyett. De ennél valójában többet jelent ez a megközelítés: visszaadja ugyanis az önbecsülését azoknak, akik a munkavégzés és a családalapítás mellett döntenek, mégpedig azáltal, hogy a családi adókedvezmények rendszerén keresztül – konkrétan mérhetően a személyi jövedelemadó, illetve ennek alacsony szintje esetén akár a társadalombiztosítási járulékok terhére – a családnál hagyják a megszerzett jövedelem jól látható hányadát. És minél nagyobb a jövedelem és maga a család, annál több forrás marad a családoknál. Az ilyen családpolitikai pénzügyi transferek (kedvezmények és támogatások) nagyon is jól látható jelzései annak, hogy az állam és a társadalom alapértéknek tekinti a családot és a gyermeket. Mindamellet a hazai munkaerőbázis szélesebb körben való megtartását is jobban elősegíti, mint a minden gyermek után járó azonos összegű, segély jellegű támogatások rendszere. Kutatási eredmények mutatnak arra, hogy a belső erőforrások mozgósításában a jelenlegi rendszerről a 2010 előtti rendszert idéző támogatási rendszerekhez való visszatérés látható mértékben szűkíthetné a munkaerőbázist, és demotiválná a kisgyermekes szülők nagy részét.⁶²

Mivel nincs gazdasági növekedés és fenntartható fejlődés gyermekvállalás és a családok megerősítése nélkül, a családpolitika elsődleges célkitűzése annak biztosítása, hogy az egyének saját elhatározásukból, kényszerek nélkül dönthessenek a családalapításról, a családok pedig ugyancsak önállóan határozhassanak saját ügyeikről, köztük a gyermekvállalásról. A családpolitika biztosítja a családalapításra készülők és a családok autonómiáját, védi a családtagok jogait, segíti a családok belső stabilitását, a szegénységi kockázatok csökkentésével erősíti szociális biztonságukat. Az állam a gyermekvállalás és -nevelés költségeinek részbeni átvállalásával igyekszik megkönnyíteni a gyermek(ek) melletti munkavállalást, ezzel pedig hozzájárul a családok pozitív társadalmi megítéléséhez és megbecsüléséhez.

⁶² CHRISTL–GARCÍA 2023.

Mivel a kormányzat munka- és családalapú társadalmat épít, a gyermeknevelés és a munka ösztönzi egymást, a segélyezési alapú támogatásokkal szemben a munkaerőpiacon való részvételre serkent. Ez az Európai Unió legtöbb államára jellemző munkaerőhiány esetében a belső erőforrásokat azonnal mozgósítja,⁶³ hosszú távon pedig a hazai oktatási rendszerben kellően képzett munkaerő utánpótlását is hatékonyabban és stabilabban képes biztosítani, mint a migráció.

A lakosság csökkenése együtt jár a gazdasági teljesítmény jelentős csökkenésével. Már látható, hogy az EU visszaszorulóban van az egyre élesedő globális versenyben, amiben a világ népességén belüli egyre kisebb részaránya is jelentős szerepet játszik.⁶⁴

A gyermekvállalás így mind rövid, mind közép- és hosszú távon a versenyképesség és a fenntarthatóság alapvető kérdése. Ha első megközelítésben drágábbnak és lassabbnak, azaz kevésbé hatékonynak tűnik is ez a válasz a gazdasági kihívásokra, valamint a munkaerőhiányra, szükséges belátni, hogy csak komplexen és az összes társadalmi, gazdasági hatást együttesen mérlegelve lehet arra válaszolni, mi a hatékonyabb: a belső demográfiai folyamatok megfordítása és a belső erőforrások mobilizálása, vagy a migráció melletti elköteleződés.

A magyar tapasztalat szerint a gyermekvállalás és a felelős szülői magatartás a legfontosabb befektetés a jövőbe. Már csak a szűkebb értelemben vett gazdasági és versenyképességi hatások miatt is, hiszen a foglalkoztatásra gyakorolt hatások között a saját gyermekekkel biztosított jól képzett munkaerő lehetősége egy hatékonyabb és jobban mobilizálható gazdasági erőforrás-építést jelent, mint a migrációval történő erőforrás-pótlás.

A Malteser nemzetközi segélyszervezet 2021. évi jelentésében – a német Szövetségi Munkaügyi Hivatal (IAB) adataira hivatkozva – megállapította, hogy Németországban a nyolc legtöbb menedékkérelmezőt kibocsátó ország (Afganisztán, Eritrea, Irak, Irán, Nigéria, Pakisztán, Szíria, Szomália) védelemben részesített állampolgárai között a 15–65 éves korosztály foglalkoztatási rátája mindössze 37%, ami a német lakosság esetében közel kétszeres (70%), és jóval alacsonyabb, mint az újonnan csatlakozó tagállamokból vagy a Nyugat-Balkán területéről érkező személyek esetében (60% körüli). A német munkaügyi hivatal négy típusú kategóriába sorolja a lehetséges tevékenységeket: segédtevékenység, szaktevékenység, specialista tevékenység (legalább kétéves szakképzés, alapszakos diploma), szakértői tevékenység (mesterdiploma). Felmérésükből kiderül, hogy a fenti nyolc országból érkezők fele valamilyen segédmunkában tevékenykedett. A legtöbb specialista vagy szakértői pozícióban foglalkoztatott a nyolc ország köréből iráni állampolgár volt (30%).

Emellett a menekülteket gyakrabban alkalmazzák határozott idejű munkaviszonyban (69%), mint a migráns háttérrel nem rendelkező személyeket (10%). További 18%-ukat munkaerő-kölcsönzés keretében foglalkoztatták, ami a migrációs háttérrel

⁶³ CHRISTL–GARCÍA 2023.

⁶⁴ Becslések szerint 2050-re a világ hét legnagyobb gazdasága közül hat lesz fejlődő állam, Kína és India vezetésével. Németország a 9. helyre, az Egyesült Királyság a 10. helyre csúszik vissza. A G7-tag Franciaország és Olaszország kiesik az első 10, illetve 20 legerősebb gazdaság közül. Lásd: FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 37; PwC 2021.

nem rendelkezőknek csak egy százalékára volt jellemző.⁶⁵ Különösen aggasztó, hogy ez nem átmeneti jelenség, mert a 2017-es helyzethez képest ezek az adatok érdemi javulást egyáltalán nem mutatnak. Azonban nemcsak a munkaerőpiaci helyzet mérlegelését kell alapul vennünk az összkép megrajzolásához. A 2015 óta illegális úton érkező migránsok nem jelentenek megnyugtató választ a kihívásokra, és azt sem lehet állítani, hogy a harmadik országokból érkező irreguláris bevándorlás gazdasági hatásai eddig bárhol pozitívak lettek volna. Általánosságban ugyanakkor az figyelhető meg, hogy az Európán kívülről mind nagyobb számban érkező migránsok párhuzamos társadalmakat létrehozó attitűdjei megerősödnek.⁶⁶ Ez pedig Európa társadalmi integritását és gazdasági versenyképességét egyaránt közvetlenül veszélyezteti.⁶⁷

A legtöbb fejlett gazdaság jelentős munkaerőhiánnyal küzd. A világ többi fejlett országához hasonlóan az európai fejlett országok esetében különösen igaz ez a magas szintű tudást igénylő munkakörök tekintetében.⁶⁸ Mivel a migráció legritkább esetben oldja meg a nyugat-európai gazdaságok képzett munkaerő iránti állandó igényét, fokozottan érvényesül a 2004 óta csatlakozott tagállamokból az „agyelszívás”. Ez a folyamat azonban jelentősen gyengítheti a küldő ország gazdasági lehetőségeit,⁶⁹ ez pedig az Európai Unió belső mobilitási egyensúlyát és az Európai Unió mint egész versenyképességét semmiképpen sem pozitív irányba fogja eltolni. Emellett pedig a magasan kvalifikált munkaerőnek az unión kívülről történő idevonzása 2015 óta a gyakorlatban valójában már nem az európai migrációs folyamatok fő iránya. A migrációs kérdések között nem ez jelenti a legnagyobb kihívást, és nem is ez a migrációs szegmens generálja az Európában jelen lévő legnagyobb számú bevándorlót.

Bár az úgynevezett migrációs uniós irányelveket⁷⁰ is a jól képzett, eleve munkavégzés céljából érkező, Európa versenyképességét növelő szakemberek vonzása érdekében fogadták el, azaz egyáltalán nem a korlátlan, a gazdasági okokból menekülők befogadását célzó megközelítést láthatjuk bennük megtestesülni, a jelenlegi migrációs folyamatok és az arra adott európai uniós intézményi válaszok mégis ez utóbbit erősítik és teszik meghatározóvá. Pedig ha a migráció célja a szükséges munkaerő megszerzése, akkor azt látni kell, hogy a legális migráció – célzottan a nemzeti gazdaságok szereplői által keresett és a munkavégzésre alkalmas – munkavállalóival szemben a legtöbb esetben az illegális migrációban megjelenő gazdasági menekültek valójában nem tudnak érdemben a gazdaságok fejlesztéséhez hozzájárulni. Ugyanakkor az általuk a fogadó

⁶⁵ Malteser 2021: 32, 37.

⁶⁶ Miközben egyre több országban nő a harmadik országból érkezett anyától született gyermekek aránya az EU-s tagállamok többségi nemzethez tartozó gyermekeihez képest (Cipruson, Ausztriában, Belgiumban, Svédországban, Máltán és Németországban minden harmadik, míg Spanyolországban, Írországban, Franciaországban és Olaszországban minden negyedik, számos országban minden ötödik gyermek e körbe tartozik). Ehhez részletesebben lásd FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 39.

⁶⁷ FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 39.

⁶⁸ Németországban az elmúlt években folyamatosan nőtt a magasan képzett szakmunkások migrációja Indiából, akik informatikai és természettudományi területen vagy szolgáltatói szakmákban dolgoznak (Malteser 2021).

⁶⁹ FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 38.

⁷⁰ 2009/50/EK irányelv (úgynevezett kék kártya irányelv).

országok társadalmára és összességében a gazdaságára, illetve a versenyképességére kifejtett negatív hatásuk nehezen tagadható. Mindez éppen arra mutat rá, hogy a migrációs megoldások sem rövid távú kérdések, hanem csak hosszabb távú eredményességük és hatásaik tükrében értékelhetők a helyükön. Ezek az ambivalens eredmények és az általuk támasztott új társadalmi kihívások joggal vetik fel a kérdést: csak ebben az irányban tud Európa elmozdulni?

Mindeközben az európai fősodor döntéshozói ma nem említik meg az európai gyermekek születésének támogatását és a családok védelmét még a hosszú távú megoldások között sem,⁷¹ noha Közép-Európa és különösen hazánk eredményei legalábbis el kellene hogy gondolkodtassanak minden felelős döntéshozót.

Magyarország érdekei a családpolitika jövőbeni fejlődésére tekintettel

A 2010 és 2020 közötti évtized európai uniós adatai azt mutatják, hogy azokban az országokban nőtt tartósan a gyermekvállalási kedv, amelyek nem a migráció elősegítésével, hanem a saját gyermekek megszületésének támogatásával, a családok megerősítésével kívánták mérsékelni a népességfogyást.⁷² Az EU-tagállamokban átlagban 2,5%-kal csökkent a termékenységi ráta,⁷³ miközben Csehországban és Szlovákiában, valamint Lettországból és Romániában is érdemi emelkedés figyelhető meg alapvetően a belső erőforrásokra támaszkodó népszaporulat útján. Ezzel ellentétben olyan elsődleges migrációs célországok, mint Franciaország, Svédország, Belgium vagy Hollandia esetében is jelentősen csökkent vagy nem mutat semmiféle növekedést (például Németország esetében) a gyermekvállalási kedvet jelző termékenységi ráta.

Az nem kérdés, hogy Európának meg kell akadályoznia a termékenységi ráta meredek zuhanását, ahogyan az jelenleg Kelet-Ázsia számos országában tapasztalható. A politikai döntéshozóknak természetesen el kell kerülniük az olyan értelmetlen stratégiákat, hogy az embereket több gyermek vállalására kényszerítsék, mint amennyit valójában szeretnének. Szerencsére az európai kutatások azt mutatják, hogy az emberek több gyermeket akarnak, mint amennyi végül megszületik.⁷⁴ Nem meglepő, hogy nemcsak hazánkban, de máshol is keresik a belső erőforrásokra támaszkodó megoldások gyakorlatban működő eszközeit. Rotkirch például tíz költséghatékony módszert sorol fel ennek orvoslására, köztük a családbarát szemléletet, az egyenlő lehetőségek biztosítását, a férfiak és apák megbecsülését, valamint a termékenységtudatosság növelését.⁷⁵

Az 1970-es évek óta az első szülések egyre későbbre tolódnak Európában, ezért a késleltetett termékenység tágabb gazdasági és társadalmi okait kezelő politikák kiegészítése érdekében elengedhetetlen, hogy a fiatal férfiak és nők körében felhívjuk a figyelmet

⁷¹ FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 38.

⁷² FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 38.

⁷³ Eurostat 2023a.

⁷⁴ Eurostat 2023a.

⁷⁵ GIETEL-BASTEN – ROTKIRCH – SOBOTKA 2022.

a késői gyermekvállalás biológiai korlátaira.⁷⁶ Mindeközben a tagállami kormányok és az uniós intézmények többségében még mindig alapvetően a migrációs kérdéseket tartják napirenden, és ezekhez kapcsolódó megoldásokban keresik a demográfiai kihívások válaszait.

Mindenképpen érdemes azt figyelembe venni, hogy máshová helyezik a hangsúlyt a tagállamok a demográfiai kérdések kezelésének során. Sokszor az érdekük és céljaik is eltérőek a megoldások keresésében, az eszközök alkalmazásában. Éppen emiatt fontos lenne áttörést elérni abban, hogy az elnökségi trió programjának megvalósítását követően ne legyen az EU intézményrendszeri megközelítése egysíkú. Fontos nemzeti érdekünk, hogy az uniós jogrend hagyja meg nemzeti hatáskörben a családpolitika kérdését, ugyanakkor a demográfiai kihívások kezelésének ügyét emelje napirendre, szabad kezét biztosítva a tagállamoknak a megfelelő megoldások megtalálásában. A szuverenitás megőrzése a családpolitika területén a jelenlegi politikai fősodor megközelítésére és az európai különbségekre tekintettel egyértelműen kiemelt jelentőségű számunkra, azonban szükséges lenne elérni azt, hogy a nemzeti megközelítések sokrétűségét az európai intézményrendszer döntéshozói is ismerjék el. Az esélyteremtés érdekében olyan speciális csoportok célzott támogatása is időszerű, mint amilyen a három vagy több gyermeket nevelő családok vagy a gyermekeiket egyedül nevelő szülők.

Az európai lakosság többsége, ha erre lehetősége nyílik, egyértelműen kifejezi azon preferenciáit, amelyek inkább a családok támogatását tennék szükségessé a migráció kizárólagos elismerése és támogatása mellett.⁷⁷ Kelet-Közép- és Dél-Európa polgárai számára egyaránt a legfontosabb érték a család, tízből több mint kilencen nyilatkoztak így.⁷⁸

Míg Magyarország első uniós elnökségének családügyi területen a politikaképzés középpontjába a munka és a családi élet összeegyeztetésének lehetséges demográfiai hatásai kerültek,⁷⁹ a második elnökség lehetőséget ad arra, hogy a demográfiai kihívások kezelését várhatóan annak teljes komplexitásában tűzzük napirendre. Ebben fontos szerepet kaphat a magyar családpolitika (a házasságkötések száma, a termékenység növekedésének, az abortuszok száma csökkenésének, továbbá a kisgyermekesek foglalkoztatásának, a családoso k jövedelemnövekedésének és ezzel összefüggésben a szegénység csökkenésének) sikere, valamint a jó gyakorlatok európai megosztásának lehetősége is.

Szükséges lenne európai szinten is felismerni, hogy valamennyi, Európa versenyképességét erősítő nemzeti megoldásnak helye van Európában. A jó és sikeres megoldásokat fontos megosztani, megvizsgálni, és a nemzeti kormányokra nemcsak rábízni azok alkalmazásának lehetőségét, de ebben érdemes is lenne támogatni őket.

A magyar tapasztalatok alapján a versenyképesség szempontjából számít például az, hogy egy munkahely hogyan viszonyul a munkavállalókhoz. A családbarát munkahely és családbarát vállalatok/vállalkozások jó gyakorlatának megosztása, célzott uniós források hozzáférhetővé tétele ezen gyakorlatok megvalósítására nemzeti és összeurópai

⁷⁶ BEAUJOUAN–SOBOTKA 2022: 3.

⁷⁷ FÜRÉSZ–MOLNÁR 2023: 39, 42; GERE 2023: 66.

⁷⁸ KISS KOZMA 2022.

⁷⁹ Magyarország Kormánya 2011.

szinten is hozzáadott értékkel bírhat a versenyképeség növelése szempontjából. Olyan munkaerőt is mozgósíthat ugyanis, amely egyébként távol maradna a munkaerőpiactól, mind a kisgyermekes szülők, egyformán a férfiak és a nők, mind az idősebb és a fiatal munkavállalók körében. Fontos, hogy ne csak a környezetvédelmi „zöld” célok számítsanak a vállalatok értékelésében, átvilágításában, hanem a társadalmi felelősségvállalás szerves része legyen a családbarátság is. Már csak azért is, mert ahogy a KINCS kutatása is visszaigazolta, a környezetvédelem, azaz a teremtet világ védelme és a gyermekvállalás és -nevelés, azaz az élet védelme és továbbvitele olyan értékek, amelyek egymást erősítik. Kétségtelen tény, hogy a család a fenntarthatóság bölcsője, a nagycsaládos lét és a környezetvédelem pedig kéz a kézben járnak.

A magyar érdekekkel összhangban áll, hogy a nemzedékek közötti összefogás erősítésének kérdését, különösen a gondozási feladatok tekintetében szintén középpontba helyezze az uniós politikaképzés. Az idősgondozás és a gyermekellátás holisztikus megközelítése, ebben a családok számára lehetőségek és a szabad választás biztosítása nyilvánvalóan egy olyan szempont, amelyet érdemben támogatnia kellene az európai intézményi döntéshozóknak. Ezt a célt úgy lenne szükséges megvalósítani, hogy segítse elő az érintettek érdemi választását abban, hogy egy megfelelő ellátórendszer keretében, vagy otthon és/vagy családi körben vállalhassák szeretteik, családtagjaik gondozását.

Létfontosságú annak felismerése, hogy a családalapítás ösztönzése és elősegítése, különösen a fiatalok között, összeurópai érdek. Ennek kapcsán figyelmet kell fordítani arra, hogy egyre inkább kitolódik a gyerekvállalási kor, ami komoly szerepet játszik az egy családon belül vállalt gyermekek számának csökkenésében.⁸⁰ Érdemes kreatív, 21. századi módon ösztönözni ennek a célnak a gyakorlati megvalósulását, például családbarát felsőoktatással vagy a fiatalok termékenységtudatosságának növelésével. Mivel a család által biztosított társas támogatás a lelki és ezáltal sok szempontból a testi egészség kulcsa is, ezért az egészséges, harmonikusan működő európai társadalmakhoz erős családokra van szükség. A magány, a vele járó betegségek vagy a magányból fakadó elnéptelenedés versenyképességi szempontból is negatívan hathatnak az európai társadalmakra és gazdaságra.

Európa perifériára szorulásának megakadályozása, tagállamai önfenntartó belső erejének és társadalmi kohéziójának megőrzése közös célunk, amelyekre minden jó és eredményes lehetséges választ kötelességünk alkalmazni, azt csak ideológiai alapon elutasítani nemcsak hiba, de Európa jövője szempontjából veszélyes is. A magyar elnökség ezen elgondolás súlyponti megjelenítésére biztosíthat lehetőséget, őszinte és tényszerű párbeszéd kialakításával.

⁸⁰ BEAUJOUAN 2020.

Felhasznált irodalom

- AGÓCS Gergely – BALOGH Enikő (2020): Ismét népszerű a házasság Magyarországon. *Kapocs*, 3(3–4), 38–60. Online: https://epa.oszk.hu/02900/02943/00085/pdf/EPA02943_kapocs_2020_3-4_038-060.pdf
- AGÓCS Gergely – SZOMSZÉD Orsolya – FÜRÉSZ Tünde (2019): Európai családpolitikák – a KINCS Európai Családpolitikai RangSORA. *Kapocs*, 2(3–4), 3–11. Online: https://epa.oszk.hu/02900/02943/00082/pdf/EPA02943_kapocs_2019_3-4_003-011.pdf
- ANDERSON, Karen M. (2015): *Social Policy in the European Union*. London: Palgrave.
- BEAUJOUAN, Éva (2020): Latest-Late Fertility? Decline and Resurgence of Late Parenthood Across the Low-Fertility Countries. *Population and Development Review*, 46(2), 219–247. Online: <https://doi.org/10.1111/padr.12334>
- BEAUJOUAN, Éva – SOBOTKA, Tomáš (2022): Is 40 the New 30? Increasing Reproductive Intentions and Fertility Rates beyond Age 40. In NIKOLAOU, Dimitrios – SEIFER, David (szerk.): *Optimizing the Management of Fertility in Women over 40*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–13. Online: <https://doi.org/10.1017/9781009025270.002>
- BÍRÓNÉ MALUSTYIK Brigitta (2022): A nyitott koordinációs mechanizmus működése az Európai Unióban – különös tekintettel a szociális biztonsági rendszerek koordinációjára. *Polgári Szemle*, 18(1–3), 297–308. Online: <https://doi.org/10.24307/psz.2022.1121>
- CANTILLON, Bea – VAN LANCKER, Wim (2013): Three Shortcomings of the Social Investment Perspective. *Social Policy and Society*, 12(4), 553–564.
- CHRISTL, Michael – GARCÍA, Ana Agúndez (2023): *Hypothetical Tax-Benefit Reforms in Hungary: Shifting from Tax Relief to Cash Transfers for Family Support*. Online: www.ecineq.org/milano/WP/ECINEQ2023-648.pdf
- DALY, Mary (2008): Whither EU Social Policy? An Account and Assessment of Developments in the Lisbon Social Inclusion Process. *Journal of Social Policy*, 37(1), 1–19. Online: <https://doi.org/10.1017/S0047279407001468>
- DALY, Mary (2020a): Children and their Rights and Entitlements in EU Welfare States. *Journal of Social Policy*, 49(2), 1–18. Online: <https://doi.org/10.1017/S0047279419000370>
- DALY, Mary (2020b): Conceptualizing and Analyzing Family Policy and How It Is Changing. In NIEUWENHUIS, Rense – VAN LANCKER, Wim (szerk.): *The Palgrave Handbook of Family Policy*. Cham: Palgrave Macmillan, 25–41. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-54618-2_2
- DEMÉNY Pál (2016): *Népességgpolitika a közjó szolgálatában*. Budapest: KSH Népességtudományi Kutatóintézet. Online: http://demografia.hu/hu/letoltes/kiadvanyok/Demografus-konyvtar/Tartalom_Demografus_Konyvtar_4.pdf
- ENGLER Ágnes (2017): *A család mint erőforrás*. Budapest: Gondolat.
- ENGLER Ágnes – MARKOS Valéria – MAJOR Enikő (2022): Gyermekvállalási tervek a párkapcsolati jellemzők tükrében. *Kapocs*, (1), 10. Online: https://epa.oszk.hu/02900/02943/00088/pdf/EPA02943_kapocs_2022_1_010-021.pdf
- ENGLER Ágnes – PÁRI András (2022): A család jövője – az elsődleges szocializációs közeg társadalmi szerepváltozása. *Századvég*, 2(3), 11–34.
- FARKAS Péter (2012): *A szeretet szocializációjáért – Társadalompolitika – szociálpolitika – családpolitika és a keresztény társadalometika*. Budapest: L'Harmattan.
- FÜRÉSZ Tünde – MOLNÁR Balázs (2021): The First Decade of Building a Family-Friendly Hungary. *Quaderns de Politiques Familiars*, (7), 1–12.

- FÜRÉSZ Tünde – MOLNÁR Balázs Péter (2023): Európa demográfiai kihívásainak kezelése a migráció ösztönzése helyett a családok támogatásával. In NAVRACSICS Tibor – SCHMIDT Laura – TÁRNOK Balázs (szerk.): *Úton a magyar uniós elnökség felé*. Budapest: Ludovika Egyetemi, 35–44.
- GALLAI, Sándor (2001): *European Social Dialogue*. Budapest: Budapest Economics.
- GALLAI Sándor (2019): A családpolitika helye a demográfiai válsággal küzdő Európában. In SZÉKELY András (szerk.): *Nemzetközi családpolitikai kitekintő*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért, 15–27.
- GELLÉRNÉ LUKÁCS Éva (2018): A családtagok kérdéskörének kapcsolata a személyek szabad mozgásával az EU-jogban, a Brexit fényében. In SZEIBERT Orsolya (szerk.): *Család és családtagok: Jogági tükröződések*. Budapest: ELTE Eötvös, 109–136.
- GELLÉRNÉ LUKÁCS Éva (2019): A családi ellátások indexálása az Európai Unióban. In RAFFAI Katalin – SZABÓ Sarolta (szerk.): *Honeste benefacere pro scientia: Ünnepi kötet Burián László 65. születésnapja alkalmából*. Budapest: Pázmány Press, 179–193.
- GELLÉRNÉ LUKÁCS Éva – DANI Csaba (2022): A családi ellátások indexálásának uniós jogba ütközése. *Kapocs*, 5(3–4), 67–78. Online: https://epa.oszk.hu/02900/02943/00090/pdf/EPA02943_kapocs_2022_3-4_067-078.pdf
- GERE Dömötör (2023): Családszemlélet Európában és Magyarországon egy nagymintás nemzetközi felmérés alapján. *Kapocs*, 6(2–3), 66–76. Online: https://epa.oszk.hu/02900/02943/00092/pdf/EPA02943_kapocs_2023_2-3.pdf
- GIETEL-BASTEN, Stuart – ROTKIRCH, Anna – SOBOTKA, Tomáš (2022): Changing the Perspective on Low Birth Rates: Why Simplistic Solutions Won't Work. *BMJ*, 2022. november 15. Online: <https://doi.org/10.1136/bmj-2022-072670>
- GYULAVÁRI Tamás (2003): Az Európai Unió szociális joga: érdekek kereszttüzében. *JURA*, 9(2), 45–58.
- GYULAVÁRI Tamás szerk. (2014): *Az Európai Unió szociális dimenziója*. Budapest: Háttér.
- HANTRAIS, Linda (1995): *Social Policy in the European Union*. Winchester, Hampshire: Macmillan.
- HANTRAIS, Linda (1997): Exploring Relationships between Social Policy and Changing Family Forms within the European Union. *European Journal of Population / Revue Européenne de Démographie*, 13(4), 339–379. Online: <https://doi.org/10.1023/A:1005941907983>
- JENSON, Jane (2009): Lost in Translation: The Social Investment Perspective and Gender Equality. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 16(4), 446–483.
- JENSON, Jane (2017): The New Maternalism. Children First, Women Second. In ERGAS, Yasmine – JENSON, Jane – MICHEL, Sonya (szerk.): *Reassembling Motherhood: Procreation and Care in a Globalized World*. New York: Columbia University Press, 269–286.
- JENSON, Jane (2020): Beyond the National: How the EU, OECD, and World Bank Do Family Policy. In NIEUWENHUIS, Rense – VAN LANCKER, Wim (szerk.): *The Palgrave Handbook of Family Policy*. Cham: Palgrave Macmillan, 45–68. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-54618-2_3
- KINCS (2019): *Intergenerációs kutatás a reprodukciós kort meghaladott idősebb generáció és a reprodukciós korban lévő fiatalok körében*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. Online: www.koppmariaintezet.hu/docs/Intergeneracios_kutatasi_jelentes_infografikaval.pdf
- KISS-KOZMA Georgina (2022): *Ostromlott értékeink – Values Under Siege 2022*. Budapest: Ifjúságkutató Intézet – Mathias Corvinus Collegium. Online: <https://ifjusagkutatoiintezet.hu/kiadvany/ostromlott-ertekeink-values-under-siege>

- LAKNER Zoltán (2012): *Szociálpolitika*. Budapest: Szent István Társulat.
- NOVÁK Katalin et al. szerk. (2017): *Családbarát fordulat 2010–2018*. Budapest: Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft.
- NOVÁK Katalin – FÜRÉSZ Tünde szerk. (2021): *Családbarát évtized 2010–2020*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért.
- OLÁH, Livia Sz. (2015): Changing Families in the European Union: Trends and Policy Implications. *Families and Societies Working Paper Series*, (44). Online: www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2015/09/WP44Olah2015.pdf
- PÁRI András et al. (2022): Több gyermek, zöldebb jövő – környezettudatos magatartás az európai és magyar nagycsaládosok körében. In PÉTI Márton – RESS Boglárka (szerk.): *A Kárpát-medencei magyarság helye és szerepe a klímaváltozás és a lokális társadalmi átalakulások folyamatában*. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 27–41.
- PÁRI András – VARGA Anikó – BALOGH Enikő (2019): Magyar családpolitikai folyamatok a Családvédelmi Akcióterv 2019. szeptember végén rendelkezésre álló eredményeinek tükrében. *Kapocs*, 2(3–4), 12–25. Online: https://epa.oszk.hu/02900/02943/00082/pdf/EPA02943_kapocs_2019_3-4_012-025.pdf
- PwC (2021): *The World in 2050. The Long View: How Will the Global Economic Order Change by 2050?* Online: www.pwc.com/gx/en/research-insights/economy/the-world-in-2050.html
- ROSS, George (2001): Europe: An Actor without a Role. In JENSON, Jane – SINEAU, Mariette (szerk.): *Who Cares? Women's Work, Childcare and Welfare State Redesign*. Toronto: University of Toronto Press, 177–213.
- SARACENO, Chiara (2015): A Critical Look to the Social Investment Approach from a Gender Perspective. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 22(2), 257–269. Online: <https://doi.org/10.1093/sp/jxv008>
- THÉVENON, Olivier – GERDA, Neyer szerk. (2014): Family Policies and Diversity in Europe: The State-of-the-Art Regarding Fertility, Work, Care, Leave, Laws and Self-Sufficiency. *Families and Societies*, (7). Online: www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2014/12/WP7ThevenonNeyer2014.pdf

Egyéb források

- A Régiók Európai Bizottsága véleménye – Az EU válasza a demográfiai kihívásra. HL C 218., 2017. január 18., 40–45.
- A Régiók Európai Bizottsága véleménye – Demográfiai változások: javaslatok az uniós régiókra gyakorolt kedvezőtlen hatások mérésére és kezelésére. HL C 440., 2020. december 18., 33–41.
- A Tanács 2009/50/EK irányelve (2009. május 25.) a harmadik országbeli állampolgárok magas szintű képzettséget igénylő munkavállalás céljából való belépésének és tartózkodásának feltételeiről. HL L 155., 2009. június 18., 17–29.
- A Tanács ajánlása (2023. július 14.) Magyarország 2023. évi nemzeti reformprogramjáról, amelyben véleményezi Magyarország 2023. évi konvergenciaprogramját. HL C 312., 2023. szeptember 1. 155–166.
- A Tanács (EU) 2021/1004 ajánlása (2021. június 14.) az európai gyermekgarancia létrehozásáról. ST/9106/2021/INIT HL L 223., 2021. június 22., 14–23.
- Az Európai Bíróság C-328/20. sz. Európai Bizottság kontra Osztrák Köztársaság ügyben 2022. június 16-án hozott ítélete. Online: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=260986&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1100>

- Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A családpolitika szerepe a demográfiai változás folyamatában: a tagállamok legjobb gyakorlatainak megosztása (feltáró vélemény). HL C 218., 2011. július 23., 7–13.
- Az Európai Parlament és a Tanács 883/2004/EK rendelete (2004. április 29.) a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról. HL L 200., 2004. június 7., 1–86.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1158 irányelve (2019. június 20.) a szülők és a gondozók vonatkozásában a munka és a magánélet közötti egyensúlyról és a 2010/18/EU tanácsi irányelv hatályaon kívül helyezéséről. HL L 188., 2019. július 12., 79–93.
- Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=FI>
- Az Európai Unió Tanácsa (2023a): *A Tanács 18 hónapos programja (2023. július 1. – 2024. december 31.)*. Brüsszel, 2023. június 23. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10597-2023-COR-1/hu/pdf>
- Az Európai Unió Tanácsa (2023b): *Az Európai Tanács ülése (2023. június 29. és 30.) – Következtetések*. Brüsszel, 2023. június 30. Online: www.consilium.europa.eu/media/65436/hu-conclusions-euco-29300623.pdf
- Council of the European Union (2011a): *Council Conclusions Reconciliation of Work and Family Life in the Context of Demographic Change. 3099th Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs Council Meeting*. Luxembourg, 2011. június 17. Online: www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/122875.pdf
- Council of the European Union (2011b): *Declaration by the Trio Presidency (Spain, Belgium, Hungary) and Poland on the Impact of Reconciliation of Work and Family Life on Demography Dynamics*. Gödöllő, 2011. április 1. Online: trio_pl_declaration_on_reconciliation.pdf (womenlobby.org)
- EATOCK, David et al. (2017): *Demographic Outlook for the European Union*. European Parliamentary Research Service – European University Institute.
- EATOCK, David et al. (2019): *Demographic Outlook for the European Union*. European Parliamentary Research Service.
- Európai Bizottság [é. n.]: *A szegénység problémájának kezelése és a társadalmi befogadás támogatása*. Online: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1044&langId=hu>
- Európai Bizottság (2013): *Szociális beruházás a növekedés és a kohézió érdekében – többek között a 2014–2020-as Európai Szociális Alap végrehajtása révén*. COM(2013) 83 végleges. 2013. február 20. Online: eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013DC0083
- European Commission (2018): *European Pillar of Social Rights*. Luxembourg: Publications Office of the EU. Online: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ce37482a-d0ca-11e7-a7df-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-62666461>
- European Commission (2020): *European Commission Report on the Impact of Demographic Change*. Online: https://commission.europa.eu/system/files/2020-06/demography_report_2020_n.pdf
- European Commission (2021a): *Atlas of Demography*. 2021. április 29. Online: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/atlas-demography_en
- European Commission (2021b): *She Figures 2021*. Online: <https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/knowledge-publications-tools-and-data/interactive-reports/she-figures-2021#chapter7>

- Commission of the European Communities (1989): *Communication from the Commission on Family Policies*. COM(89) 363 végleges. 1989. augusztus 8. Online: <https://aei.pitt.edu/3767/1/3767.pdf>
- Commission of the European Communities (1994): *The Demographic Situation of the European Union*. COM(94) 595 végleges. 1994. december 13. Online: <https://aei.pitt.edu/5831/1/5831.pdf>
- Commission of the European Communities (2006): *The Demographic Future of Europe – From Challenge to Opportunity*. COM(2006) 571 végleges. 2006. október 12. Online: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0571:FIN:EN:PDF>
- Eurostat (2019): *Share of Live Births from Foreign-Born and Native-Born Mothers, 2019 (%)*. Online: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Fig7_Share_of_live_births_from_foreign-born_and_native-born_mothers_2019_\(%25\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Fig7_Share_of_live_births_from_foreign-born_and_native-born_mothers_2019_(%25).png)
- Eurostat (2023a): *Total Fertility Rate*. Online: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00199/default/table?lang=en>
- Eurostat (2023b): *Fertility Indicators*. Online: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_FIND_custom_7219689/default/table?lang=en
- Eurostat [é. n.]: *Population Projections*. Online: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Population_projections
- KISS, Monika et al. (2021): *Demographic Outlook for the European Union*. European Parliamentary Research Service.
- KSH [é. n.]: *A világ népessége régiók szerint, 1950–2100*. Online: www.ksh.hu/interaktiv/grafikonok/vilag_nepessege.html
- Magyarország Kormánya (2011): *A magyar EU-elnökség prioritásai*. Online: <https://2010-2014.kormany.hu/download/a/d1/10000/A%20magyar%20EU-eln%C3%B6ks%C3%A9g%20priorit%C3%A1sai.pdf>
- Malteser Migration Report Foundation (2021): *Facts, Not Feelings – Malteser Migration Report*. Online: www.malteser.de/fileadmin/Files_sites/malteser_de_Relaunch/Angebote_und_Leistungen/Migrationsbericht/2021/Malteser-Migration-Report-2021.pdf
- Nyitott koordinációs mechanizmus. Online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:open_method_coordination#:~:text=A%20nyitott%20koordin%C3%A1ci%C3%B3s%20m%C3%B3dszert%20%28a%20tov%C3%A1bbiakban%3A%20OMC-t%29%20az,k%C3%B6telezi%20az%20uni%C3%B3s%20orsz%C3%A1lokat%20jogszab%C3%A1lyok%20bevezet%C3%A9s%C3%A9re%20vagy%20m%C3%B3dos%C3%ADt%C3%A1s%C3%A1ra.